

SISTEMUL BANCAR ITALIAN: DE LA UNIFICARE LA ÎNFIINȚAREA BĂNCII NAȚIONALE ITALIENE (1861-1893)

Loredana-Mihaiela Surdu*

Abstract

The aim of this article is to present the evolution of the Italian banking system after the *Risorgimento*. The article is trying to depict the political transformations that influenced the manner in which the *Lira*, the national currency of the newly-formed Italian state, was exposed to inflation and how the legislation was able or unable to diminish its effects and stabilize the economy of the modern state.

Key words: Italy, Lira, Risorgimento, Banking System.

Sistemele monetare moderne s-au format și modificat în paralel cu statele moderne. Ele sunt martorii evoluției statale, fiind extrem de susceptibile la transformările de ordin social și politic interne, dar și la diferențele externe.

În cazul sistemului monetar italian, putem afirma că acesta a fost creat pe măsură ce s-a format și statul modern italian. Evoluția legislației cu privire la emisiunile bancare a apărut și s-a modificat în funcție de evoluția internă, dar și modul în care statele vecine și-au exercitat influența asupra statelor italiene (în perioada pre-unificare) sau asupra Regatului Italiei (după realizarea acestuia). Perioada de unificare – *Risorgimento* – este considerată o perioadă complexă, bazată atât pe mișcări sociale violente (revoluții, ocupații, guverne provizorii, abdicări etc.), cât și pe presiuni și negocieri interne și internaționale. Aceasta s-a încheiat, în mod formal, pe data de 17 martie 1861, când a fost proclamat Regatul Italiei. Din păcate, acest proces nu a inclus toate provinciile considerate istorice, Regatul Sardiniei nereușind să aducă în jurul său Statul Papal sau regiunile Lombardia și Venetia. Până în acel moment, spațiul geografic italian era compus din apte formațiuni statale diferite (Regatul Sardiniei, Regatul Lombardia-Venetia, Ducatul de Parma, Ducatul de Modena și Reggio, Marele Ducat al Toscanei, Statul Papal și Regatul celor Două Sicilii) care aveau propriile politici monetare și propriile instituții bancare.

Perioada de tranziție, 1859-1861, s-a evidențiat prin faptul că atât guvernul de la Torino, cât și cele provizorii instaurate în celelalte provincii, au adoptat o serie de măsuri intermediare, menite să pregătească adoptarea monedei naționale: Lira (Martínez, Schlitzer 2005 11.). Astfel, în anul 1861, în fruntea noului statut format se afla Emanuel al II-lea¹ și un întreg sistem politic piemontez care dorea impunerea propriului mecanism pe tot întinsul țării. Această transformare, numită cel mai adesea în istoriografie procesul de „piemontizare” (*piemontesizzazione*), a avut ca principală direcție industrializarea rapidă a tuturor regiunilor integrate în regat. Din păcate, efectele nu au fost cele așteptate de regimul politic de la Torino. Sistemul aplicat în

* Muzeul Național de Istorie a României, București.

E-mail: surdu.loredana@gmail.com

¹ Victor Emanuel al II-lea a fost rege al Piemontului în perioada 1849-1861. Acesta a păstrat numele Emanuel al II-lea pentru a menține linia Casei de Savoia în fruntea Regatului.

statul savoiar nu a putut fi aplicat în toate regiunile cu același succes cu care s-a aplicat la centru. Totuși, măsurile de unificare statală au fost organizate în mai multe etape, începând cu 1859, și au urmărit ridicarea barierelor vamale, unificarea datoriilor publice și a sistemelor administrative, astfel fiind impuse pe întregul teritoriu italian procedurile piemonteze (Scirocco 2004 447).

Fig. 1 - Harta Italiei înainte de unificarea din martie 1861²

În ceea ce privește stabilirea monedei naționale, Regatul Sardiniei a impus propria monedă, *Lira*, în Lombardia, Romagna, Toscana și ducatele italiene încă din 1859. Operațiunea a fost dusă la bun sfârșit de guvernele provizorii și a implicat retragerea monedelor locale. Această măsură a oferit un răgaz care a permis concentrarea pe alte domenii pentru consolidarea procesului de unificare în timp ce pe teritoriul Regatului a circulat moneda savoiară. Prima măsură adoptată la Torino pentru finalizarea unificării la nivel național, în domeniul monetar, fost adoptată în a doua jumătate a anului următor, mai exact pe data de 24 august 1862, când a fost adoptată legea care stabilea că *Lira (L)* era unitatea oficială pentru plăți și de cont (La Motta 1982 187), prin legea Pepoli³. A fost urmat exemplul Franței, fiind preferat un

² Hartă preluată din ghidul expoziției „LA MONETA DELL’ITALIA UNITA dalla lira all’euro” organizată de Banca D’Italia, în perioada 5 aprilie-3 iulie 2011. Imagine disponibilă în ghidul expoziției LA MONETA DELL’ITALIA UNITA dalla lira all’euro organizată de Banca D’Italia în perioada 5 aprilie-3 iulie 2011, URL https://www.bancaditalia.it/servizi-cittadino/musei-collezioni/mostra-moneta/esplora/Mini_guida_bassa_risoluzione.pdf (accesat în 26.07.2018).

³ Giacchino Napoleone Pepli a fost ministrul Agriculturii, Industriei și Comerțului în perioada 4 martie 1862 – 8 decembrie 1862 în cadrul guvernului Rattazzi I.

sistem bazat pe bimetalism (legat de cantitatea de aur și argint existentă în rezervele băncilor) și nu doar pe aur cum se întâmpla în cazul Marii Britanii sau de argint cum era cazul Regatului celor Două Sicilii. Emisiunea de bancnote era una fragmentară deoarece băncile fiecărei provincii și-a păstrat dreptul de a le introduce pe piață⁴.

Monedele emise în această perioadă variau între 1 cent/*centesimo* (100 cenți = 1 Liră) și 100 de Lire, etalonul fiind 1 Liră (Yeoman 1979 272-273). Sunt puse în circulație monede de aur cu valoare de 5, 10, 20, 50, 100 de Lire, de argint de 50 de cenți, 1, 2, 5 lire, de bronz cu valoare de 1, 2, 5 și 10 cenți dar și bancnote de 250, 500 și 1.000 de lire care erau convertibile în aur conform tratatului *Gold Standard dell'Unione Monetaria Latina*, acest tratat fiind semnat de Franța, Belgia, Elveția și Italia.

Fig. 2 - Liră italiană, emisă la Napoli în 1862, aflată în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, parte a Colecției Buzdugan, nr. inv. 289974.

AR, 4.65 g, 230 mm

Av: VITTORIO EMANUELE II 1862

Legendă dispusă circular. În centru, capul regelui Victor Emanuel al II-lea din profil, spre dreapta.

Rv: REGNO D'ITALIA (în partea superioară) N L • 1 (în partea inferioară)

Legendă dispusă circular. În centru, scutul încoronat al familiei de Savoia, încadrat de colanul Ordinului *Annunziata*, înconjurat de o cunună de măslini.

După realizarea unificării, băncile care aveau dreptul de a bate monedă erau următoarele: Banca Națională Italiană⁵, Banca Națională Toscană⁶, Banca Toscană de Credit⁷, Banca din Napoli⁸, Banca din Sicilia⁹.

Primele trei bănci, cele două toscane și cea națională, aveau dreptul de a emite bancnote și bonuri de trezorerie (*biglietti al portatore ed a vista*); iar ultimele două, cea din Napoli și cea din Sicilia¹⁰, aveau dreptul de a emite bilete nominale transferabile

⁴ Banca d'Italia, *Le origini*, <https://www.bancaditalia.it/chi-siamo/storia/origini/index.html> (accesat în 25.07.2018).

⁵ Banca Națională Italiană a fost fondată în anul 1849 prin fuziunea Băncii de la Torino și a celei de la Genova. În anul 1860, acestei bănci i s-au adăugat Banca de la Bologna și cea din Parma. În anul 1866, după anexarea Veneției, Băncii Naționale Italiene i s-a alăturat și banca de la Veneția.

⁶ Înființată între 1857 și 1860 prin contopirea băncilor din Florența, Livorno, Siena, Arezzo, Pisa și Luca.

⁷ Înființată în anul 1860 prin decretul guvernului provizoriu.

⁸ Înființată în 1796 și avea ca principal scop ajutorarea săracilor: populația săracă primea împrumut fără dobândă.

⁹ A fost înființată prin contopirea băncilor de economii de la Palermo și Messina.

¹⁰ Cele două bănci aveau un statut diferit deoarece erau considerate arhaice în organizare și cu rezerve mult mai mici, care nu puteau acoperi bancnotele emise pe piață.

(*biglietti nominativi trasferibili con girata*) (Felloni 2001 142). Diferențele dintre bănci sunt extrem de clare deoarece Banca Națională deținea, în 1861, 60% din resurse pentru a acoperii nevoile pieței în ceea ce privește emiterea de bancnote și bonuri, iar restul băncilor, dețineau însumat un procent de 29% (Felloni 2001 142).

În urma convenției semnate cu Franța pe 15 septembrie 1864, capitala Regatului Italiei urma să fie transferată la Florența. Acest acord, semnat în spiritul unei bune colaborări între Napoleon al III-lea și Vittorio Emanuel al II-lea, avea ca scop protejarea Statului Papal de o eventuală anexare la Regatul Italiei. Chiar dacă decizia de a transfera capitala nu a fost ușor acceptată, pe 11 decembrie 1864 a fost promulgată legea prin care era aprobat transferul în termen maxim de 6 luni¹¹. Această mutare geografică și-a lăsat o amprentă puternică și asupra modului în care guvernul a coordonat măsurile de politică monetară. Dorința de a forma o Bancă Națională unică, după modelul francez, dorință pe care și Cavour o împărtășea, a fost respinsă de clasa politică care era interesată de susținerea pluralismului bancar, motivat fiind de teama instaurării unui monopol în ceea ce privește plasarea bancnotelor pe piață (Felloni 2001 147).

Dorința de a anexa regiunea Veneția a convins guvernul italian să pornească războiul împotriva ocupației austriece. Acest nou pas, împreună cu celelalte cheltuieli pe care statul italian trebuia să le susțină în demersul său pentru consolidarea unificării, a avut un efect nedorit în domeniul financiar: un deficit nemaîntâlnit, de 721 de milioane de lire. Pentru a face față nevoii de lichidități, guvernul, a împrumutat de la bănci suna de 250.000.000 lire (Magee 1911 433). Singura rezolvare pentru această problemă a fost impunerea unui curs forțat (*corso forzoso*), „moneda fiat de hârtie”, care le permitea băncilor să emită bancnote fără a avea suficiente rezerve și să poată răscumpăra bancnotele la cerere (Magee 1911 433). După cum era de așteptat, această măsură a scăzut încrederea cetățenilor în bancnote: bancnota de 150 de lire fiind echivalentul unei monede de 100 de lire. Fără a se ține cont de sentimentele populației, toți comercianții erau obligați să accepte lira de hârtie.

O nouă măsură notabilă care a fost luată de guvernul de la Florența a fost faptul că în perioada 1866-1870, cele două bănci toscane au beneficiat de dreptul de a deschide filiale pe întregul teritoriu italian (Felloni 2001 150).

Un alt eveniment important a fost cel din 1870 când, pe 20 septembrie, Statul Papal a fost ocupat de trupele italiene. Această nouă anexare a fost una extrem de controversată în contextul în care Papa Pius al IX-lea a opus rezistență și a denunțat această ocupare a Romei și l-a excomunicat pe regele Vittorio Emanuel al II-lea (Davis 2000 287). Și pentru finalizarea acestui demers, guvernul a apelat din nou la băncile italiene, împrumutând 100.000.000 lire, apoi 120.000.000 de lire și în cele din urmă 40.000.000 de lire (Felloni 2001 150). În ceea ce privește modificările politicilor financiare, această nouă etapă a adus cu sine o regândire a sistemului bancar deoarece la lista celor cinci bănci cu drept de emisie a monedei s-a mai adăugat una: Banca Statelor Papale care a fost redenumită Banca Romană (Felloni 2001 150). Chiar dacă numărul băncilor cu drept de a emite monedă s-a mărit, și nevoile statului italian au crescut. În anii următori, statul a continuat să împrumute de la sistemul bancar sume din ce în ce mai mari: în 1871 s-au împrumutat 150.000.000 de lire și în 1872 alte 300.000.000 de lire (Magee, 1911 433). Sumele împrumutate veneau în ajutorul statului pentru a continua procesul de finalizare a dezideratului de unitate națională, dar și a nevoilor practice de cimentare a provinciilor care erau deja parte din Regatul Italiei (ex: unificare administrativă, vamală, monetară etc.). Condițiile împrumuturilor au fost diferite pentru fiecare tranșă în parte – de la o dobândă de 0,6% și garanții guvernamentale, până la garanții cu proprietățile eclesiastice – și au adus cu sine o

¹¹ Informație preluată din articolul disponibil on-line - Carla Nardi, *Il trasferimento della Capitale da Torino a Firenze nelle carte dell' Archivio centrale dello Stato (1864-1870)*, <http://acs.benculturali.it/cosa-conserviamo/in-vevtrina/il-trasferimento-della-capitale/> (accesat în 29.06.2018).

serie de beneficii în ceea ce privește libertățile băncilor emitente: în afară de cele menționate mai sus, băncile obțineau în mod automat dreptul, de fiecare dată când acordau un împrumut, să pună în circulație bancnote în funcție de valoarea sumei care a fost împrumutată statului (Magee 1911 433). În acest context, bancnotele puse în circulație pe piața italiană de băncile emitente au ajuns la o valoare de 800.000.000 de lire ca sumă ce a fost împrumutată de stat și alte 700.000.000 de lire pe cont propriu (Magee 1911 433.). Supraîncărcarea pieței cu bancnote a dus la deprecierea acestora, având ca efect direct stagnarea economică și ulterior inflația și dezordinea socială. Acestea au fost principalele cauze care au condus la criza economică din 1873, an de turnură pentru sistemul bancar, dar și pentru guvernul italian. Marco Minghetti¹², care în acea perioadă suplinea și funcția de Ministru al Finanțelor, a încercat să creeze instrumentele necesare ca băncile emitente să fie legate printr-un cadru legal. Dat faptul că ideea formării unei bănci naționale unice nu se bucura de susținerea necesară în parlament, Minghetti a optat pentru o soluție de urgență: o lege prin care toate cele șase bănci să fie legate printr-un consorțiu care să le monitorizeze activitatea. Acest proiect de lege, deși s-a lovit de reacțiile violente ale dreptei, a fost promulgată mulțumită susținerii stângii moderate pe data de 30 aprilie 1874. Prevederile acesteia erau destul de simple: consorțiul (*Consorzio Obbligatorio degli Istituti di Emissione*) se obliga să asigure statului 1.000.000.000 de lire (în bilete), fiind impus un curs forțat timp de doi ani și emisiunea de bancnote era limitată la de trei ori capitalul/patrimoniul băncilor (Magee 2001 434). Astfel, au fost introduse pe piață bancnote de 50 de cenți, o liră, 2 lire, 5 lire, 10 lire, 20 de lire, 100 de lire, 250 de lire și 1000 de lire (Cuhaj 2014 753).

Fig. 3 - Imagine cu o bancnotă de 50 de cenți emisă în urma promulgării legii din 30 aprilie 1874¹³

Au existat tentative de a pune capăt cursului forțat în anul 1876, însă acestea au eșuat din cauza dezacordurilor politice. În anul 1881, s-a pus însă capăt cursului forțat,

¹² Marco Minghetti a activat ca Ministru al Finanțelor în perioada 10 iulie 1873-25 martie 1876, în timpul guvernului Minghetti II.

¹³ Imagine disponibilă: <http://www.cartamonetaitaliana.com/museo-banconote-catalogo/biglietti-consorziali/20-lire-n-6-120.html>.

fiind reintrodusă obligativitatea convertibilității: guvernul a împrumutat 644.000.000 de lire din care 600.000.000 de lire au fost utilizate pentru a răscumpăra o parte din bancnotele puse pe piață (Magee 2001 434). În același timp, a fost acordat un răgaz de doi ani ca băncile să își poată mări capitalul/patrimoniul. Chiar dacă guvernul a încercat să relaxeze prevederile legale cu privire la emiterea bancnotelor, aceste măsuri nu au oferit economiei italiene suficient timp pentru a deveni competitivă la nivel european deoarece în anul 1887, economia a intrat într-un nou proces de încetinire. Astfel, au fost afectate principalele domenii din Regatul Italiei – agricultura și sectorul imobiliar – domenii în care băncile, atât cele private, cât și cele cu drept de emisie bancară, au investit masiv. Metoda prin care s-a încercat ameliorarea situației a fost, din nou, creșterea fluxului de bancnote care intrau în circulație. Această practică contravenea în mod direct legislației care era în vigoare și periclita stabilitatea întregului sistem italian. Prima bancă care a ajuns în insolvență a fost Banca Romană¹⁴. Aceasta a investit mare parte din capitalul său în domeniul imobiliar și, pentru a susține efortul din domeniul construcțiilor, a emis 50.000.000 lire pentru a susține proiectele care se aflau în derulare (Magee 2001 434). Din păcate, nici situația celorlalte bănci nu era cu mult mai bună deoarece capitalul lor, în acest moment caracterizat de o lipsă acută de lichidități, era constituit din bunuri imobile. Acest context a fost cel care a favorizat crearea Băncii Naționale a Italiei. Aceasta s-a format prin fuziunea Băncii Naționale Italiene cu banca Națională Toscană și Banca Toscană de Credit. Din motive politice, băncilor din sud li s-a permis păstrarea independenței, iar Banca Romană era în insolvență. Nou formată Banca a Italiei avea obligația de a lichida Banca Romană¹⁵. Temerile cu privire la exercitarea unui monopol politic asupra sistemului bancar erau în continuare extrem de puternice. De aceea, legislația care a stat la baza înființării Băncii Italiei a prevăzut o secțiune prin care era specificat faptul că parlamentarilor le era interzis să ocupe și funcții în bănci (Magee 2001 436).

Toate pozițiile și măsurile adoptate au fost menite să consolideze poziția statului și să echilibreze situația economică. Acești primi pași făcuți în cele trei decenii care au fost analizate pe parcursul acestui articol, au reprezentat bazele sistemului monetar italian dezvoltat ulterior. Interesant este faptul că temerile dreptei legate de o posibilă manipulare a sistemului bancar de către mediul politic a avut ca efect direct o perioadă îndelungată de instabilitate economică. Astfel, lipsa unei legislații clare, a generat o inflație constantă care a atins apogeul în criza din 1873. Din păcate, au mai fost necesare încă două decenii ca măsurile necesare să fie adoptate și sistemul bancar italian să poată corespunde nevoilor sociale și politice ale perioadei.

Nevoile noului stat nou-format a fost unul dintre elementele care a afectat, într-o destul de mare măsură, evoluția sistemului bancar italian. Împrumuturile succesive, statutele diferite acordate băncilor din nordul țării în comparație cu cele din sudul regatului au afectat într-o mare măsură capacitatea băncilor de a emite bancnote. Până la legea din 1893, mare parte a limitărilor cu privire la introducerea bancnotelor în circulație avea mai mult un caracter orientativ, fără a exista repercusiuni reale în cazul depășirii limitelor impuse.

¹⁴ Roma a devenit capitala Regatului Italiei în anul 1873, la mai puțin de trei ani de la anexarea Statului Papal la Regatul Italiei. Acest nou statut al orașului a dus la creștere exponențială a cererilor de locuințe și clădiri necesare pentru instituțiile publice.

¹⁵ Informație disponibilă în articolul on-line nedatat – Forte Antonio, *Dalle Banche di Emissione alla Banca d'Italia. La storia risorgimentale per interpretare la realtà attuale*, URL <http://antonioforte.xoom.it/dallebanchediemissioneallabancaditaliaAntonioForte.pdf> (accesat în 25.06.2018).

Bibliografie

Banca d'Italia, *Le origini*. Disponibil la adresa: <https://www.bancaditalia.it/chiamo/storia/origini/index.html>.

Cuhaj 2014 – G. Cuhaj, *Standard Catalog of World Paper Money General Issues 1368-1960*, 15th Edition, Krause Publications, 2014.

Davis 2000 – J. Davis, *The Short Oxford History of Italy: Italy in the Nineteenth Century 1796–1900*, Oxford, 2000.

Felloni 2001 – G. Felloni, *Moneta, credito e banche in Europa: Un millennio di storia*, Università degli studi di Genova, Genova, 2001. Disponibil la adresa: <http://www.giuseppefelloni.it/rassegnastampa/Moneta,%20credito%20e%20banche%20in%20Europa.pdf>.

Forte Antonio, *Dalle Banche di Emissione alla Banca d'Italia. La storia risorgimentale per interpretare la realtà attuale*. Disponibil la adresa: <http://antonioforte.xoom.it/dallebanchediemissioneallabancaditaliaAntonioForte.pdf>.

Ghidul expoziției LA MONETA DELL'ITALIA UNITA dalla lira all'euro organizată de Banca D'Italia în perioada 5 aprilie-3 iulie 2011. Disponibil la adresa: https://www.bancaditalia.it/servizi-cittadino/musei-collezioni/mostra-moneta/esplora/Mini_guida_bassa_risoluzione.pdf.

La Motta 1982 – M. La Motta, *Atti del cinquantesimo Congresso di storia del Risorgimento italiano*, Istituto per la storia del Risorgimento italiano, Italia, 1982.

Nardi Carla, *Il trasferimento della Capitale da Torino a Firenze nelle carte dell'Archivio centrale dello Stato (1864-1870)*. Disponibil la adresa: <http://acs.beniculturali.it/cosa-conserviamo/in-vetrina/il-trasferimento-della-capitale/>.

Magee 1911 – J. D. Magee, *Italian Banking System*, în *Proceedings of the Academy of Political Science in the City of New York - The Reform of the Currency*, 1.2, 1911, pp. 431-441.

Martínez, Schlitzer 2005 – O. J. C. Martínez, G. Schlitzer, *Le battaglie della lira: moneta, finanza e relazioni internazionali dell'Italia dall'unità all'euro*, în *Le Monnier*, 2005.

Scirocco 2004 – A. Scirocco, *Storia universale. Il Risorgimento Italiano*, vol 18, RCS Quotidiani, 2004.

Yeoman 1979 – R. Yeoman, *Catalog of Modern World Coins 1850-1964*, Western Publishing Company, Wisconsin, 1979.

